

Umožňuje římské právo uzavření dědické smlouvy?*

Radek Černoch**

Úvod

Římské právo položilo základy kontinentálního práva, přičemž nejen je tomu i v právu dědickém, v jehož uspořádání a institutech jsou dodnes římskoprávní rysy na mnoha místech zjevné. Jedním ze stěžejních prvků dědického práva je vymezení skutečností, na jejichž základě vstupuje dědic do práv a povinností zůstavitele. Tyto skutečnosti, umožňující potenciálnímu dědici nabytí pozůstalosti, se označují jako delační důvody, jelikož se mu zůstavitelova pozůstalost nabízí, snaší, je mu odevzdávána (*defertur*). Je běžně uváděno, že v římském právu existují toliko dva delační důvody, potenciálnímu dědici je tak dědictví odevzdáváno buď na základě závěti (*testamentum*) a není-li této, tak na základě zákonné posloupnosti (*ab intestato*). Nadto tyto dva důvody zásadně nelze kombinovat (*nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*).¹ Jakkoliv se tedy může zdát, že *tertium non datur*, je cílem tohoto článku zkoumat možné uplatnění dalšího delačního důvodu, totiž dědické smlouvy, čímž bych chtěl na tom-

to místě dále rozvést úvahu, jež je spíše jen *obiter dicta* v mé diplomové práci.²

Dědická smlouva³ se často vyskytuje v různých právních řádech, v právu římském ovšem dle tradičního nazírání možná není, a to kvůli nemožnosti jednostranného odvolání, jelikož to by bylo v rozporu s dobrými mravy,⁴ respektive zásadou autonomie vůle, jež je v dědickém právu velice silná (*ambulatoria est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum*).⁵ Jednostranné odvolání sice nemusí⁶ být možné ani u darování pro případ smrti (*mortis causa donatio*), tam se však jedná

² ČERNOCH, Radek. *Postavení dědice v římském právu*. 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Pavel Salák jr. s. 15.

³ „Dědická smlouva (*pactum successorium*) jest vedle zákona a testamentu třetí delační důvod. Je to smlouva, ve které jeden kontrahent ustanovuje druhého kontrahenta za dědice a tento ustanovení takové přijímá...“ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír et al. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl pátý. (§§ 1090 až 1341)*. Reprint původního vydání. Praha: CODEX Bohemia, s. r. o., 1998. s. 556.

⁴ D 45, 1, 61 Iulianus 2 ad urs. ferocem.

Stipulatio hoc modo concepta: "si heredem me non feceris, tantum dare spondes?" inutilis est, quia contra bonos mores est haec stipulatio.

Stipulace tímto způsobem pojatá: „Jestliže dědicem mne ne učiníš, všechno dát slibuješ?“ neúčinná je, protože proti dobrým mravům je tato stipulace. (překlad a zvýraznění autor)

Codex a Digesta citovány dle: IMPERATORIS IVSTINIANI OPERA [online]. [cit. 2011-08-20]. Dostupné z: <<http://thelatinlibrary.com/justinian.html>>.

⁵ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 287.

⁶ *Ibidem*. s. 315.

* Tento článek vznikl s podporou programu rektora MU na podporu studentských projektů: MUNI/A/0824/2012 „Vojenský testament ve světle justiniánské kodifikace“.

** Mgr. Radek Černoch, Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

¹ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II. Právo majetkové*. Reprint pův. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. s. 260.

toliko o sukcesi singulární, nadto se vyskytující v situacích, kdy smrt může přijít velmi záhy. Naopak přečkali dárce *mortis causa* kritické okamžiky bez úhony, může se mnohdy domáhat vrácení daru.⁷ Z těchto důvodů není v případě *mortis causa donationis* vnímán zásah do budoucí svobody zůstavitelovy vůle jako nadměrně škodlivý.

Testamentum militis

U vojenských testamentů (*testamenta in procinctu, militis*) se téměř nevyskytují formální omezení, jindy velice přísná. Tak může snadno docházet ke kombinaci dědění ze závěti a testamentu⁸, rovněž se neuplatňuje *quarta Falcidia*,⁹ dokonce lze ustanovit dědice pod rozvazovací podmínkou.¹⁰

Tato obrovská neformálnost tudíž umožňuje učinit v případě vojenského testamentu téměř jakoukoliv dispozici,¹¹ jelikož vojáci platně testují, jakým způsobem

⁷ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 314.

⁸ I 2, 14, 5.

Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quae assis appellatione continentur. habent autem et hae partes propria nomina ab uncia usque ad assem, ut puta haec: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. non autem utique duodecim uncias esse oportet. nam tot unciae assem efficiunt quot testator voluerit, et si unum tantum quis ex semisse verbi gratia heredem scripserit, totus as in semisse erit: neque enim idem ex parte testatus et ex parte intestatus decedere potest, nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. et e contrario potest quis in quantascumque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere. (zvýraznění autor)

Pozůstalost obvykle rozdělujeme na dvanáct uncí, které jsou dohromady označovány jako as. Tyto části mají, od unce až po as, svá vlastní označení: šestina, čtvrtina, třetina, pět dvanáctin, polovina, sedm dvanáctin, dvě třetiny, tři čtvrtiny, deset dvanáctin, jedenáct dvanáctin a celek. Nemusí to však být vždy celých dvanáct uncí. Jeden as totiž sestává z tolika uncí, z kolika si to zůstavitel přeje, a tak jestliže někdo ustanoví jednu osobu pouze k polovině, myslí tím celou pozůstalost. Nikdo totiž nemůže zemřít částečně se závětí a částečně bez ní, ovšem s jednou výjimkou, a tou je voják, u něhož závisí na jeho vůli, když pořizuje závěť. Někdo také naopak může svou pozůstalost rozdělit na tolik částí unce, kolik bude chtít.

Iust. Inst. citovány dle BLAHO, Peter – SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani institutiones: Justiniánské instituce*. Praha: Karolinum, 2010. 411 s. ISBN 978-80-246-1749-7.

⁹ SOMMER, Otakar. *Op. cit.* s. 332.

¹⁰ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Op. cit.* s. 283.

¹¹ Gai Inst. 2, 114.

Igitur si quaeramus, an valeat testamentum, inprimis advertere debemus, an is qui id fecerit, habuerit testamenti factionem: deinde si habuerit, requiremus, an secundum iuris civilis regulam testatus sit, exceptis militibus, quibus propter nimiam inperitiam, ut diximus, quomodo velint vel quomodo possint, permittitur testamentum facere. (zvýraznění autor)

chtějí či mohou. K platnosti jejich posledního pořízení totiž postačuje pouhá vůle zůstavitele.¹² Lze z toho vyvodit, že nic nebrání ani uzavření dědické smlouvy? Právě takový závěr je vyvozen v období recepce římského práva, kdy *doctores*¹³ hledají oporu pro dědické smlouvy mezi šlechtickými rody, přičemž jejich příslušníky považují v souladu s učením o trojím lidu (*bellatores, oratores, laboratores*)¹⁴ za vojáky.¹⁵

Zjišťujeme-li tedy, zda testament je platný, musíme především zkoumat, zda ten, kdo jej pořídil, měl testovací způsobilost; Jestli ji měl, potom prověříme, zda testoval podle pravidel civilního práva, (ovšem) s výjimkou vojáků, kterým pro velkou nezkušenost – jak jsme řekli – je povoleno pořizovat testament jak chtějí anebo jak mohou.

Gai Inst. citovány dle: GAIUS. *Institutionum commentarii quattuor*. Přeložil Jaromír Kincl. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přetisk prvního vyd. Brno: MU, 1999. 276 s. ISBN 80-210-2196-9.

¹² D 29, 1, 1pr. Ulpianus 45 ad ed.

Militibus liberam testamenti factionem primus quidem divus iulius caesar concessit: sed ea concessio temporalis erat. postea vero primus divus titus dedit: post hoc domitianus: postea divus nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit: eamque traianus secutus est et exinde mandatis inseri coepit caput tale. caput ex mandatis: "cum in notitiam meam prolatum sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri, quae possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones simplicitati eorum consulendum existimavi, ut quoquomodo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. faciant igitur testamenta quo modo volent, faciant quo modo poterint sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris".

Vojákům volnost pořízení závěti zajisté první povolil božský Iulius Caesar: ovšem ono povolení dočasné bylo. Poté vskutku první božský Titus dal (povolení): po tomto Domitianus: poté božský Nerva nejvyšší přízeň na vojáky snesl: a tu Traianus následoval a odtud v pokynech (*mandata principis*) počalo bývat vloženo ustanovení takové. Ustanovení z pokynu: „Jakmile se (to) do mé vědomosti doneslo ihned závěti zanechané spolubojovníky byly předkládány, jež mohly do sporů vyústit, jestliže k pečlivosti zákonů přihlíželo by se i (k jejich) zachováání: sledoval jsem duše mé neporušenost (a) usoudil jsem (že) vůči nejlepšímu a nejvěrnějšímu spolubojovníkům prostotě jejich má být raděno, aby jakkoli pořízeno bylo, platna aby byla jejich vůle. Ať tedy činí závěti jakým způsobem chtějí, ať činí jakým způsobem mohli by a ať postačuje k provedení rozdělení jejich majetků pouhá vůle zůstavitele.“ (překlad a zvýraznění autor)

¹³ Snad *quattuor doctores*, z nichž Hugo se zabýval feudální sukcesí. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994. s. 315.

¹⁴ GOFF, Jacques Le – SCHMITT, Jean-Claude. *Dictionnaire raisonné de L'Occident médiéval*. Přeložila Lada Bosáková et al. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 296.

¹⁵ *Auf diese Stelle haben die Doctores die Erbverträge der Adelichen ex jure Romano gerechtfertigt, denn Sie seyen milites.*

Na toto místo „Doktoři“ dědické smlouvy šlechticů z práva římského ospravedlnili, neboť byli vojáky. (německo-latinský text citován dle: ROBHIRT, Conrad Franz. *Einleitung in das*

Codex sice neužívá pojmenování dědická smlouva, nýbrž pouze opisně hovoří o takovém dokumentu, ale něhož má přeživší dostat majetek druhého (*huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, ut is qui supervixerit alterius rebus potiatur*), je však najisto postaveno, že se nejedná o darování pro případ smrti (*nec donationis quidem mortis causa*).¹⁶ Tento závěr podporuje i formule „k tomu, který přežil by věci směřovaly“ (*ad eum, qui superstes fuisset, res ... pertinerent*), naznačující spíše větší majetkový celek, nikoliv „věc směřovala“ (*res ... pertineret*), hodící se spíše k darované jednotlivosti.

Text uvedeného fragmentu naznačuje, že takto uzavřít „dědickou smlouvu“ lze jen s jinou osobou oprávněnou uzavřít vojenský testament, tedy vojákem v činné službě, v době válečného tažení i nevojenskou osobou vojsko doprovázející.¹⁷ Lze však předpokládat, že dědickou smlouvu lze uzavřít i s osobou, nemající oprávnění pořídit vojenský testament? Pravdou je, že vojenským testamentem je možno platně za dědice ustanovit téměř kohokoliv.¹⁸ Domnívám se však, že tento frag-

ment lze vztáhnout toliko na vojenský testament, blížeji se spíše běžnému testamentu, nikoliv dědické smlouvě. Tím, že je osobě oprávněné učinit vojenský testament umožněno pořídit o majetku privilegovaným způsobem totiž není nikomu dáno oprávnění být protistranou smluvního ujednání, nýbrž pouze být od vojáka (*a milite*) ustanoven dědicem (*heredes institui*), jde tedy o pozici čistě pasivní, nedávající jiné osobě možnost aktivního konání, i. e. uzavření dědické smlouvy či pořízení obdobného dokumentu. Dědická smlouva ostatně bývá zpravidla uzavírána mezi subjekty stejného druhu navzájem, tak se ve zmíněném fragmentu C 2, 3, 19 Imperatores Diocletianus, Maximianus hovoří o spolubojovnících (*te et fratrem tuum*), stejně tak *doctores* hovoří o šlechtických rodech, považovaných za vojáky. Podíváme-li se pro srovnání i na § 1249 ABGB,¹⁹ je dědická smlouva uzavírána mezi manžely, tedy opět mezi subjekty stejného druhu navzájem.

Závěr

Domnívám se tak, že vysoká míra privilegovanosti vojenských testamentů ve spojení s uvedenými fragmenty umožňuje vyvodit závěr o možnosti tímto poněkud skrytým způsobem platně uzavřít i v antickém Římě smlouvu dědickou, respektive ujednání, nesoucí její znaky, jelikož termín dědická smlouva (*pactum successorium*) se ve zmiňovaných fragmentech neobjevuje. Tato možnost je ovšem dána pouze v rámci vojenského testamentu, přičemž dědická smlouva nemůže být uzavřena s libovolnou osobou mající *testamenti factionem activam*, nýbrž pouze mezi vojáky (či jinými oso-

Erbrecht und Darstellung des ganzen Intestat-Erbrechts, besonders nach römischen Quellen. Landshut: Krüll, 1831. S. 45. Citováno dle: Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z: <http://dlib-pr.mpier.mpg.de/m/kleioc/0010/exec/bigpage/%22194193_00000057.gif%22>, tučně zvýraznění a překlad autor.)

¹⁶ C 2, 3, 19 Imperatores Diocletianus, Maximianus.

*Licet inter privatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, ut is qui supervixerit alterius rebus potiatur, nec donationis quidem mortis causa gestae efficaciter speciem ostendat, tamen cum voluntas militum, quae super ultimo vitae spiritu deque familiaris rei decreto quoquo modo contemplatione mortis in scripturam deducitur, vim postremi iudicii obtineat proponasque te ac fratrem tuum ad discrimen proelii pergentes ob communem mortis fortunam invicem pactos esse, ut ad eum, qui superstes fuisset, res eius, cui casus finem vitae attulisset, pertinerent, existente condicione intellegitur ex fratris tui iudicio, quod principalium constitutionum prompto favore firmatur, etiam rerum eius compendium ad te de latum esse. * diocl. et maxim. aa. victoriano mil. * <a 290 pp. xiii k. dec. sirni ipsi iiii et iii aa. cons.>.*

Je dovolen mezi soukromníky takového druhu spis, v němž je obsaženo, aby ten který přežije zmocnil se věcí druhého, a neprojevuje se ovšem účinně žádný druh darování učiněného pro případ smrti, přece když vůle vojáku, jež je ohledně rodinného jmění jakýmkoliv způsobem spisu vtělena do spisu v předtuše smrti při posledním dechu života, ať získá platnost posledního pořízení a ať zavážeš tebe a tvého bratra (i. e. kolegu) k rozhodování bojů pokračujících (že) pro osud společné smrti navzájem smluveni jste, aby k tomu, který přežil by, věci toho, komu osud konec života přinese, směřovaly, při existenci ujednání se rozumí z rozhodnutí tvého bratra, které zjevnou přízní císařských konstitucí je upevňováno, také (že) zisk jeho věcí k tobě je přinesen. (překlad a zvýraznění autor)

¹⁷ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Op. cit.* s. 280.

¹⁸ D 29, 1, 13, 2 Ulpianus 45 ad ed.

Et deportati et fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. Sed si servum poenae heredem scribat, institutio non valebit: sed si mortis tempore

in civitate inveniatur, institutio incipit convalescere quasi nunc data hereditate. et generaliter in omnibus id poterit dici quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a milite institui potuerit.

I deportovaní i téměř všichni, kteří testamentárně způsobilost nemají, mohou být od vojáka ustanoveni dědici. Ale jestliže otroka (z) testu (učiněného) dědicem ustanovil by, ustanovení nebude platit: však jestliže v čase smrti (zůstavitele) do obce (občanských práv) bylo by (otrokem) vstoupeno, ustanovení začíná nabývat platnosti jakoby (teprve) nyní byla dáno pozůstalostí. A obecně ve všech (případech) to bude moci být řečeno (že) koho voják ustanoví dědicem, ať ustanovení počne mít platnost, jestliže v čase smrti takovým stane se, aby od vojáka ustanoven být mohl (i. e. ať se neuplatní regula Catoniana). (překlad a zvýraznění autor)

¹⁹ § 1249 ABGB

Mezi manžely může býti ujednána také dědická smlouva, kterou se slibuje budoucí pozůstalost anebo její díl a slib přijímá (§ 602). Aby taková smlouva byla platná, jest třeba, aby byla zřícena písemně se všemi náležitostmi písemné závěti. (zvýraznění autor)

Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ABGB“). Citováno dle ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír et al. *Op. cit.* s. 555.

bami oprávněnými pořídit vojenský testament) navzájem.

Summary

Present study is dealing with possibility of pact of succession in Roman law. Traditionally, there are only two grounds for succession recognized in Roman law – the testamentary succession and the intestate one. Combining of the two grounds was not possible apart from the military will (*testamentum militis*). The mili-

tary wills were privileged in many ways – there were not many formal requirements, therefore the soldiers were able to make a valid will in any way they can or want to.

Despite not being widely recognized, there is a way even a pact of succession can be valid – via military will, that can contain miscellaneous provisions and there is nothing barring an agreement with features of pact of succession. This idea appears in the age of Roman law reception, when doctores were searching for Roman-law-based solution, that would support pacts of succession between aristocratic houses.